



ZELENA SRCA GRADOVA

Važnost vrtova i perivoja u urbanim područjima

Marina BUTORAC
Vipa d.o.o. – pejzažna arhitektura, Vukovar

Dražen ŠIMLEŠA
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 712.25(1-21)
316.43:712](1-21)

Pregledni rad

Primljeno: 7. 11. 2007.

Cilj je rada propitati važnost zelenih površina u gradovima u 21. stoljeću. S obzirom na gomilanje ekoloških i socijalnih problema u sve napučenijim gradovima, zelene gradske zone zaista postaju ključna mjesta urbanih prostora, srca gradova iz kojih kola životna energija i za ostala područja. Prvo će se pristupiti kratkom pregledu povijesti parkovne arhitekture i opisu odnosa različitih kultura prema važnosti zelenih prostora. Govorit će se i o razvoju parkovne kulture u Hrvatskoj te odnosu prema zelenim prostorima u našem društvu. U radu se problematiziraju i sveprisutni fenomeni koji se javljaju u uređenju javnoga prostora, a koji se očituju u smanjenju javnoga prostora i zelenih površina te utjecaju profita na kreativni proces uređenja nekoga prostora, parka i njegova dizajna. Željeli smo iznijeti i mogućnosti stvaranja i koristi od zelenih prostora u gradovima, što otvara svjesniji pristup uređenju javnoga i privatnoga prostora, koji razvoj našega društva u budućnosti čini uistinu održivim.

Ključne riječi: gradovi, urbano, održivost, zeleni prostori, oblikovanje

✉ Marina Butorac, Vipa d.o.o. – pejzažna arhitektura, Ulica dr. Franje Tuđmana 81, 32 000 Vukovar, Hrvatska.
E-mail: marina_butorac@hotmail.com

DOBRO DOŠLI NA PLANET URBANO

1081

Worldwatch Institute, kao jedna od najuglednijih institucija na području istraživanja tema vezanih za održivi razvoj, za svoj ovogodišnji izvještaj *State of the World 2007* izabrala je kao glavnu temu upravo gradove i život u njima, nazvavši cijeli izvje-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

štaj *Our Urban Future*. Time su najavili svijet u kojem urbani život prevladava, jer prema podacima UN-a, u 2008. godini ući ćemo prvi put u povijesti naše vrste u razdoblje kad većina globalnoga stanovništva živi u gradovima. Možemo reći kako svjedočimo nastanku "urbanog planeta" (Girardet, 2004., 3).¹ Do 2030. godine, uz sadašnje trendove priljeva stanovništva u gradove, udio gradskoga stanovništva na planetu porast će na 60 posto urbanoga stanovništva. U ovom trenutku to je nezaustavljiv trend, pa se gradovi sve više nameću i kao problem i kao rješenje održivoga razvoja u svijetu.

Problemi su u prenapučenosti gradova, transportu dizajniranom za automobile, lošoj kvaliteti zraka, nedovoljno razvijenoj infrastrukturi za opskrbu pitkom vodom i zadovoljavajućim sanitarnim uvjetima, gomilanju smeća te socijalnim problemima koje vežemo uz prostore s lošim uvjetima stanovanja – siromaštvo, getoizacija, nesigurnost i kriminalni oblici ponašanja. Gradovi troše silne količine energije, s obzirom na energetske neefikasne stambene i poslovne objekte, loše dizajniran transport, ovisnost o uvozu hrane iz sve udaljenijih krajeva te općenito ovisnost o uvozu većine uporabnih resursa. Gradovi zauzimaju samo 2 posto površine na planetu, ali troše 75 posto od ukupno potrošenih resursa (Girardet, 2004.). Ekološki otisak koji mjeri potrošnju resursa potrebnih određenom stanovništvu da zadovolji sve svoje potrebe pokazuje ekološki otisak većine gradova na svijetu za nekoliko desetaka, pa čak i stotinu, puta veći nego što je sama gradska površina. Gradovi su postali središnja mjesta ekonomske, kulturne i političke moći razvijenoga svijeta, ali i neodrživi centri koji kao crna rupa usisavaju svoju okolinu, dok se i sami ne budu probudili u tamnoj točki iza koje nema povratka. Jane Jacobs (1985., 45) u istraživanju funkcioniranja gradova zaključila je kako "granice gradova određuje njihova ekonomska energija".

Posebno će svi nabrojeni problemi biti izraženi u urbanim sredinama zemalja u razvoju, u koje će se i preliti najveći dio rasta stanovništva koje živi u gradovima. U opsežnom izvješću *State of the World Cities 2006/7* (UN-Habitat, 2006.) ističe se kako će gradovi zemalja u razvoju "pokupiti" 95 posto rasta urbanoga stanovništva u sljedeća dva desetljeća.² Ti će gradovi biti do 2030. godine dom za 4 milijarde ljudi ili 80 posto buduće urbane populacije na planetu. To će silno opteretiti sposobnost tih gradova da osiguraju kvalitetne prostore za život tolikom broju ljudi. Već danas gotovo milijardu ljudi živi u *slumovima* – gradskim prostorima s lošim životnim uvjetima, a ako se sadašnji trendovi rasta nastave, do 2020. godine broj će im narasti na 1,4 milijarde.³ Više od 90 posto *slumova* smješteno je u zemljama u razvoju. Ta je situacija prepoznata i unutar Milenijskih ciljeva UN-a, kao dio sedmoga cilja Osigu-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

ranja održivosti okoliša, gdje se spominje i poboljšanje životnih uvjeta za 100 milijuna stanovnika *slumova* do 2020. godine.

Na prvi pogled može izgledati čudno, no prednosti gradova upravo se kriju u količini, odnosno u velikom broju ljudi koji žive na jednom mjestu. Naime, zbog velike gustoće, u gradovima je i energetska, ali i financijska, najisplativije ulagati u održiva rješenja u transportu, grijanju, proizvodnji energije, organskoj hrani i recikliranju otpada. Gustoća u gradovima mogla bi postati odgonetka kojom bismo riješili najzamoršija i najkompliciranija neodrživa stanja u njima. Koliko će gradovi zemalja u razvoju imati problema krenuti prema održivom razvoju uslijed nekontrolirana porasta stanovništva, a slabe infrastrukture i mogućnosti djelovanja uprave, toliko će i gradovi ekonomski razvijenih zemalja imati problema zbog pretjerane ovisnosti o unosu velikih količina energije u raspored stanovništva slabije gustoće naseljenosti. Ovdje su najbolji primjer brojni gradovi u SAD-u, gdje većina stanovništva živi u predgrađima i potpuno ovisi o automobilima za obavljanje bilo koje dnevne aktivnosti.⁴ Mnogi smatraju takva gradska područja "najgorim raspoređivanjem resursa u povijesti svijeta" (Kunstler, 2007., 3).

PREMA ODRŽIVIM GRADOVIMA

Održivi gradovi teže postići stanje "cirkularnoga metabolizma" (Girardet, 2004., 123), zaokružiti procese, zadržati što više energije i resursa na samom području grada, kako bi se ublažilo ili dugoročno potpuno zaustavilo linearno kretanje potrošnje. Stoga je definicija održivoga grada ponešto adaptirana verzija najpoznatije definicije održivoga razvoja: "Održivi grad omogućuje svim svojim građanima zadovoljenje potreba i kvalitete života, bez ugrožavanja prirodnoga svijeta ili života drugih ljudi, sada i u budućnosti" (Girardet, 2004., 6). Održivi razvoj bilo kojega grada mora u svom ukupnom dizajnu tražiti rješenja za sljedeće sektore: transport, potrošnja energije za grijanje i struju, proizvodnja hrane, graditeljstvo, gospodarenje otpadom i vodama te uređenje zelenih površina. Mi smo naveli kako ćemo se u ovom radu usredotočiti na važnosti zelenih površina u gradovima te cjelovitoga, svjesnoga i održivoga pristupa njihovu uređenju. Bavljenje svim sektorima prelazi okvire ovakva rada i doseže granice podeblje knjige. Osim osvrta na ulogu oblikovanja zelenih površina, kao i odabira formi i biljnih vrsta u stvaranju/nastajanju održivih gradskih prostora te njihovu doprinosu formiranju njegova kulturnog identiteta, spominjat ćemo i ostale sektore koji su povezani sa zelenim površinama. Primjerice, proizvodnja hrane u urbanim vrtovima može oplemeniti zelenu zonu grada, jer osim ekološkoj ulozi, pridonosi i povećanju javnih

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

prostora, boljoj raspodjeli resursa, samoodrživosti kućanstva, olakšanju kućnoga budžeta, kao i smanjenju pothranjenosti siromašnjega dijela stanovništva. Veća rasprostranjenost parkova i perivoja, osim doprinosa kulturi grada, pridonosi i kvaliteti života njegovih žitelja jer može ublažiti i upiti dio emisije stakleničkih plinova iz sektora transporta. Ovime ne smatramo kako zelene zone rješavaju problem neefikasnoga gradskog prometa i prometne zagušenosti. Za to se treba više udubiti u taj sektor i rješenja koja nude pristupačnost prometa s manjom potrošnjom fosilnih goriva od automobila, ali zelene zone tu shvaćamo kao korisnu i vrijednu pripomoć.

Perivoji i vrtovi kroz povijest

Park se definira kao planirani prostor kojemu su oblik i građa uvjetovani konfiguracijom terena, vodom, raslinjem, arhitektonskim elementima razmještenim u pravilnim i nepravilnim uzorcima. Kao uređena zelena površina ima estetski, uzgojni, rekreacijski i kulturni sadržaj. Kako bi se u parku dobila potrebna kvaliteta umjetničkoga djela i funkcionalnoga prostora, proces oblikovanja, odnosno projektanoga planiranja nekog prostora, kompleksan je rad i oslanja se na teoriju krajobraznog oblikovanja. Ona proučava elemente krajobraza: plohe, volumene, linijske elemente te njihove odlike i značajke, a to su: boja, oblik, volumen, sintaktični oblici, na koji se način javlja red u krajobrazu te kontrast. Simbolizam u krajobraznom oblikovanju proučava sintaktičke postupke, odnosno na koji se način artikulira forma u krajobraznom oblikovanju, kako se stvara oblik, proučava odnos krajobraznog oblikovanja i arhitekture te "land art", odnosno stvaranje umjetničkih instalacija u prirodnom okruženju.

Prijenos određene teorije u praksu vidi se u sljedećem presjeku. Dakle, perivoji, parkovi i vrtovi – kao važni dijelovi zelenih zona gradova – odraz su kulture nekoga vremena, filozofije i odnosa čovjeka prema prirodi te prostoru stanovanja i boravka. Oni su zrcalo načina života, shvaćanja sebe i drugog u odnosu na cjelinu. Pritom su se kroz vrijeme mijenjale tradicije i pristupi te utjecaji različitih kultura, koji su se isprepletali, ali i odražavali, u teoriji, filozofiji oblikovanja. U tom smislu, već u odnosu prema plohi, koja se smatra prostornom kategorijom bez koje prostora nema u krajobraznom smislu, vidljive su razlike u tome kako se pojedine teorije odnose prema oblikovanju, što će ukratko biti predstavljeno u ovom tekstu.

Istočnjački pristup bio je puno srodniji s prirodom i nije stavljao čovjeka u opreku i dominaciju nad njom, nego se smatrao njezinim neodvojivim dijelom. Čovjek istočne kulture išao je prema prirodi kao učiteljici, težeći se s njom stopiti i njoj se prilagoditi, kako bi postao dio nje. U tom smislu zelene su zo-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

ne istodobno bile zone općeprihvaćene potrebe, ali i privatne zone uređenja životnoga prostora. Kineski i japanski perivoji temeljili su se na filozofiji da je čovjek dio prirode, pa su vrlo često i danas prikazi prirode u malom prostoru. Time se sjedinjenje s grandioznom prirodom oponaša na minijaturnom prostoru ne realistično, nego vrlo često na simboličan način i primjenom apstrakcije na umjetničku senzibilnost. Kineski je perivoj usko vezan uz razne oblike umjetnosti: slikarstvo, pjesništvo (književnost), kiparstvo i arhitekturu. Krajobraznoj arhitekturi i dizajniranju vrtova u Kini i Japanu prethodilo je razmišljanje, kontemplacija, razumijevanje i povezivanje s prirodom. Na taj se način isprepletalo unutarnji i vanjski prostor. Nastajali su tzv. "učenjački" perivoji-prostori u kojima se mogu iskazati emocije i filozofske ideje, predstavljana su mjesta gdje čovjek može poboljšati samoga sebe. U uređenju životnoga prostora kuća i vrt su nedjeljivi, pa se kuća prilagođuje kompoziciji vrta. Rađeni su vrtovi uz kuću kao vrtovi kontemplacije, zen-vrtovi, perivoji za ceremoniju čaja. U staroj Kini perivoji su odražavali kompleksnost, mogućnosti doživljaja scenografskih efekata, zrcaljenje postojećih krajolika, razmišljalo se o komunikacijskim putovima, stazama unutar perivoja. Upotreba i povezivanje oblika slagalo se vrlo pomno. Pritom nije bila presudna tlocrtna kompozicija, već ugođaj prostora, koji je bio namijenjen razgovoru i čitanju, ali i meditaciji i stvaranju prostora za vlastiti mir. Elementi perivoja, kao što su stijene, građevine, voda i biljke, slagani su u skladnu cjelinu. U dizajnu je bio važan element promjene kroz promjenu svjetla, sjene, kretanja staze te raznolikosti šetnica. Japanski vrtovi i perivoji također su nadahnuti krajolikom oponašanjem i unošenjem prirode simboličkim zamjenama. Motivi su imali veće uzore u prirodi, pa je tako jezerce bilo odraz mora. Za tlocrt perivoja bila je važna asimetričnost tlocrtne kompozicije, teme su izvirale iz prirodnoga krajolika uz stapanje kamena, vode, biljaka, drvetu i drugih oblika biomase. Zajedno su oživljavali kao mala carstva estetike i doživljaja prostora i položaja čovjeka u njemu. Iz navedenoga se vidi da su ljudi odražavali divljenje, poštivanje i ljubav prema prirodi, pa je samom uređenju prethodilo duboko promišljanje i vizija.

Počeci krajobrazne arhitekture, kao jedne od važnih grana uređenja javnih zelenih prostora, u zapadnoj kulturi povezani su sa starim Rimljanima. Na Zapadu su uređene i prirodne zelene zone od početka bile vrlo često povezane sa zadovoljstvom elite i bogatih, pa su u njima uživali kao u ograđenim ekskluzivnim prostorima. Običan puk, ako je htio uživati u zelenilu i prirodi, bio je osuđen na odlazak izvan sigurnosti gradskih zidina. Ovdje se, osobito u uređenju, na prirodi i okoliš prenose antropocentrični stavovi, teži se prilagođivanju i podređivanju prirode sebi i svojim potrebama. Ze-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

lene su zone odraz takvih stavova. Nakon svojevrstne povijesne stanke, u renesansi je vrtni dizajn ponovno oživljen s ostalim umjetnostima. Ekonomska i društvena moć pojedinaca očitovala se i u oblikovanju parkova. Veličina, grandioznost ploha i volumena u različitim materijalima i vrtnim elementima iskazivali su bogatstvo, moć i utjecaj nekoga kralja, grofa ili koga drugog na strogo hijerarhijskoj društvenoj ljestvici. Primjeri takve krajobrazne arhitekture u europskim zemljama i danas se čuvaju te su pripojeni zgradama i ostaloj arhitekturi onoga vremena. Svaki takav park ili ukrasni vrt odražava i umješnost i kreativnost svojeg autora da izrazi želju vlasnika vrta, kao i da uskladi arhitekturu zgrade s njezinom okolinom. Kao primjere možemo navesti dvorac Versailles i njegov prateći perivoj ili perivoj uz dvorac Vaux le Vicomte. Tek s daljnjim razvojem gradova u Europi i manje fizički vidljivim ograđivanjem imućnije i moćnije elite od građanstva počinju se javljati i zelene zone otvorene svima.

Nadahnuće prirodom u perivojnom dizajnu počinje se javljati u zapadnoj kulturi u djelima klasicističke krajobrazne arhitekture, pa onda nastaju gradske perivojne šume i perivojni trgovi. Karakteristična je pejzažna tlorisna kompozicija koja se proteže od renesanse do baroka. Karakterističnost pak pejzažno-romantičarskoga perivoja s početka 19. st. čine organski oblici, primjena scenarija šumske staze.

Razvoj parka kao forme kakva je danas događa se nakon industrijske revolucije i razvoja grada. Grad kvantitativno raste, a zeleni prostori nestaju. Javlja se socijalni razlog nastajanja parkova, očitovan u potrebi zelenih prostora za zadovoljenje potreba, uglavnom nižih slojeva društva koji žive u zgusnutim kućama. Parkovi u tom razdoblju počinju služiti zadovoljavanju rekreacijskih i edukacijskih potreba građanstva, ali i kao prostori odmora i ugone.

Pariz, kao jedan od prvih primjera u drugoj polovici 19. stoljeća, prolazi kroz urbanu preobrazbu, pa perivojna arhitektura postaje važan činitelj prepoznatljive slike grada i ima važnu ulogu u urbanom planiranju. Nastoji se stvoriti zelene jezgre gradova.

U Hrvatskoj također imamo zanimljive primjere očuvanih parkova i perivoja koji su odražavali kulturu i umjetnički stil svojega vremena, a koji je odražavao i društvena kretanja, promjene i promišljanja, međuljudske odnose, odnos čovjeka prema prirodi te kulturu življenja općenito. Postoje kao preživjeli svjedoci toga vremena, koji u prostoru i vremenu na najizravniji način svjedoče o povijesti te su vrijedni očuvanja i divljenja, jer i danas tvore duh toga mjesta. Tako u Dubrovniku posebno značenje imaju renesansni vrtovi, koji danas čine sastavni dio identiteta grada i smatraju se vrijedno-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

šću na europskoj razini. Dubrovačke renesansne vrtove "karakteriziraju mnoga zajednička obilježja u prostornom uređenju i izvedbi, koja ih ujedno čine sasvim osobitima i prepoznatljivima, kako u usporedbi s izvornim obrascem talijanskog renesansnog vrta, tako i gledajući ih u okviru sveukupnih ostvarenja u vrtnoj umjetnosti renesanse" (Šišić, 1991., 92). To je bio prije svega građanski vrt i govori o kvaliteti življenja dubrovačkoga čovjeka u renesansi te o njegovoj povezanosti s prirodom: "Humanistički odnos prema prirodi i njezinim vrijednostima nije se očitovao samo u rafiniranom odnosu ladanjskih sklopova prema prirodnoj okolini. Humanističko se poimanje još izrazitije odražavalo, a renesansni ukus potvrđivao, činjenicom da je bitna i nezaobilazna komponenta prostornog koncepta ovih sklopova njihov izgrađen, uređen i odnjevovan vrtni prostor ... Sam vrt uređeni je isječak kući najbližeg otvorenog prostora uzetog od prirode, koji postaje medij u kojem se smješta zdanje i organizira ladanjski život. To je medij koji osigurava neposredan dodir s prirodnim sastojcima: tlom, zelenilom, vodom, morem, svjetlom i zrakom, uređen po znanju i ukusu graditelja i po željama vlasnika" (Šišić, 1991., 53). U to doba, dakle, svaka je kuća imala svoj vrt, a arhitektura kuće i arhitektura vrta i krajobraza bile su skladno povezane. Prepoznatljivost dubrovačkoga renesansnog vrta, osim već navedenog, jest i specifična oblikovna kompozicija, zbog koje možemo govoriti o osobitom stilu krajobrazne arhitekture četverokutnih dolaca.⁵ Sadnja bilja u vrtovima pratila je taj red i bila je promišljena i usklađena s cjelinom.

U uređenju vrta neminovno je zadiranje u divlju prirodu i njezin slijed. Način na koji se to čini odražava ekološku svijest pojedinoga vremena i civilizacije. Da je takva svijest postojala na ovim prostorima, očituje se i iz čitanja namjere tadašnjega dubrovačkog čovjeka, koja je bila u vrtu od divlje prirode stvoriti njegovan prostor, no, unatoč intervenciji, nije bila prisutna bahatost i podcjenjivanje važnosti prirode, već zahvalnost i sjedinjenje.⁶

Za razliku od čovjeka renesansnoga Dubrovnik, u čijem pristupu pronalazimo sličnosti s istočnjačkim shvaćanjem zelenih zona u gradovima i oko kuća, imamo u Hrvatskoj i niz vrijednih primjera perivojne arhitekture uz dvorce, čiji se razvoj može pratiti od 17. stoljeća (Bojanić Obad Šćitaroci, Obad Šćitaroci, 2004., 167). Nakon toga, pa sve do početka 20. stoljeća, možemo pratiti i nastanak prvih javnih gradskih perivoja i parkova.

Zagrebački "Maksimir ide u red istaknutih romantičarskih perivoja. On je najznačajniji tzv. objekt vrtno arhitekture u Hrvatskoj, spomenik je parkovne arhitekture, kulturno-povijesni spomenik i jedan od simbola Zagreba" (Bojanić Obad Šćitaroci, Obad Šćitaroci, 2004., 166). Od gradskih trgova-parkova u Hr-

vatskoj jedan od najvrednijih primjera jest Zrinjevac. Vrijedno je spomenuti i secesijske predvrtove u Europskoj aveniji u Osijeku, koji su nastali u skladu s buđenjem građanske svijesti toga grada i bili su upravo rezultat toga buđenja.

Zelene zone danas

Između dva svjetska rata novi su gradski perivoji malobrojni, pa su, uz rijetke iznimke, urbanistički i kompozicijski i manje važni. Krešimirov perivoj u Zagrebu, nastao prema urbanističkoj zamisli Josipa Seissela i perivojnoj zamisli Cirila Jegliča, smatra se da je "posljednje veliko djelo perivojne arhitekture u Hrvatskoj" (Bojanić Obad Šćitaroci, Obad Šćitaroci, 2004., 7). Nakon toga, po mišljenju navedenih autora, nije ostvaren ni u Zagrebu ni drugdje urbanistički vrijedan primjer javnih perivoja.⁷ Naveli bismo ovdje ipak da je od novijih ostvarenja obnovljen i Kazališni park u Rijeci nastao uz poštovanje povijesnih kulturnih uvjetovanosti toga prostora te time pokušao pridonijeti cjelovitosti povijesne matrice grada. Ima još parkova nastalih u posljednjih petnaestak godina koji su pokušali zadovoljiti potrebnu kvalitetu gradskoga parka, no osim drugih navedenih problema u tekstu, sljedeće činjenice odrazile su se na njima.

Manjak novih teoretskih baza teorije oblikovanja krajobrazne arhitekture, koja je danas uglavnom formirana isključivo na povijesnoj ostavštini, iz čega kao posljedica proizlazi svojevrsna mitizacija. Prema postojećim istraživanjima, ono što je ponajviše ostvareno blisko je tzv. ekološkim "zelenim" površinama u gradu. Ovaj pristup može biti zanimljiv, jer ga ujedno podržava ekološka teorija krajobraznog oblikovanja, a kaže da park ili gradsko zelenilo ne smiju biti oblikovani, nego prepušteni prirodi. Valja ga primijeniti svjesno, a ne da bude rezultat nemara prema zelenim prostorima koji nas okružuju. To daje novu estetiku, estetiku odozdo. Ovdje je čovjekova kreativnost uključena sekundarno, no podržava održivi razvoj što ga prizivaju potrebe gradova novoga doba.

Parkovi, trgovci i javni zeleni prostori novoga doba u gradovima trebali bi biti funkcionalni čovjeku, ali i podržavati ostali živi svijet u gradovima. Uloga im je podignuti kvalitetu življenja u prostoru, no također – čemu teži ideja krajobrazne arhitekture i drugih umjetnosti – stvoriti prostor koji ima kvalitetu i razinu umjetničkoga djela ili "vrtne skladbe" (Šišić, 1991., 87). Kako bi se u parku dobila potrebna kvaliteta umjetničkoga djela i funkcionalnoga prostora, za proces oblikovanja, odnosno projektnoga planiranja nekoga prostora, potreban je, kao što smo vidjeli, kompleksan rad.

Pritom je i ovaj umjetnički pristup uređenju zelenih prostora vrlo važan i daleko je od čisto estetske funkcije određene čovjekom, jer je umjetnost u povijesti često bila kanal izra-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

žavanja osobne slobode ili slobode grupe, kroz nju se – i danas – izražava stav prema sebi, društvu, vladajućim strukturama, pa ima aktivnu ulogu u društvenoj promjeni i stvaranju prostora građanske slobode.⁸ Grad po parku može postati prepoznatljiv, park može biti turistička i prostorna znamenitost,⁹ mjesto edukativnih seminara na temu perivojne arhitekture i povijesti umjetnosti, ekologije, održivoga razvoja te urbanizma. Može biti istinska mjesta iscjeljenja za grad i njegove stanovnike. Također, bilo bi vrijedno primijeniti osobitosti u oblikovanju nekadašnjih lječilišnih perivoja u uređenju zelenih prostora u gradovima budućnosti.¹⁰

Ekološke funkcije zelenih prostora gradova, koje ćemo navesti, postaju sve važnije u održivosti tih gradova. Ozelenjivanje gradova izravno smanjuje ekološki otisak urbane populacije: osim lokalno proizvedene hrane, imamo koristi i od upijanja gradskog onečišćenja i emisije ugljičnoga dioksida, smanjenja lokalnog utjecaja zagrijanoga zraka, pročišćavanja vode i tla. Nažalost, brojni gradovi smanjuju svoje zelene površine zbog "razvoja". Gradovi na istoku SAD-a izgubili su 30 posto površine pokrivene stablima u zadnjih 20 godina (WWI, 2007.). Obično to ide sa stvaranjem sustava potpuno ovisnog o upotrebi automobila, a vrijedi i obrat. Prosječan automobil u SAD-u vozi 10 posto dalje nego automobil u Velikoj Britaniji, 50 posto više nego automobil u Njemačkoj i 200 posto više nego automobil u Japanu. Daljina koju prelaze automobili u SAD-u veća je od svih industrijaliziranih zemalja zajedno (Worldwatch Institute, 2004.). UN procjenjuje kako čak 800.000 ljudi godišnje umre od bolesti uzrokovanih onečišćenim zrakom u gradovima, od čega se polovica odnosi na Kinu, gdje danas samo 1 posto gradskoga stanovništva udiše čist zrak po standardima EU-a. U Meksiku čak tri četvrtine onečišćenja zraka potječe od automobila.

Gradovi koji imaju organiziran javni prijevoz imaju i manju emisiju stakleničkih plinova. Transport je ključno područje svakoga grada s obzirom na broj svakodnevnih putovanja. U Curitiba u Brazilu upotreba gradskoga prijevoza povećana je sa 25.000 putnika na dan 1974. godine na današnjih 2 milijuna. U istom razdoblju promet automobilima opao je za 30 posto, a Curitiba je svjetski prvak u broju zelenih površina po glavi stanovnika. Osim bogatoga kulturnog života i kvalitetnih javnih usluga, časopis *The Economist* je u svom istraživanju istaknuo kanadski Vancouver kao najpoželjniji grad za život ljudi. Razlozi su uspjesi programa za smanjenje emisije stakleničkih plinova u prometu, što je od 1997. godine i početka programa rezultiralo porastom pješačenja od 44 posto, porastom bicikliranja od 180 posto, porastom upotrebe javnoga prijevoza od 20 posto te smanjenjem upotrebe privatnih automobila za 10 posto.

Zelene nam površine osiguravaju i osjetne uštede u potrošnji energije te nam pružaju ugodnija mjesta za život. U Kini već danas klimatski uređaji tijekom ljeta uzimaju 40 posto ukupne potrošnje energije. Studija u Tokiju pokazala je kako toplina koja izlazi iz silnih klimatskih uređaja tijekom ljeta poveća temperaturu za 1°C, a ista studija za Houston u SAD-u pokazala je povećanje temperature u ljetnim mjesecima za pola °C tijekom dana, ali za čitavih 2,5°C tijekom noći (WWI, 2007.). Studija Agencije za zaštitu okoliša SAD-a (EPA) ističe kako sadnja stabala na pažljivo odabranim i svrsishodnim mjestima u gradu može smanjiti količinu energije potrebnu za hlađenje za 7-40 posto, s obzirom na širinu krošnje (WWI, 2007.).

Velik prostor za daljnji razvoj u gradovima s obzirom na rast cijena fosilnih energenata koji se rabe i u proizvodnji i u prijevozu hrane bit će sama proizvodnja hrane. Primjerice, FAO procjenjuje kako će, s obzirom na očekivani rast stanovništva, već 2010. godine Bangkok trebati novih 104.000 kamiona i kamioneta koji donose hranu u grad. Jakarta će trebati 205.000, Karachi 217.000, Peking gotovo 303.000, a Šangaj nešto ispod 360.000 (WWI, 2007.). Možemo pretpostavljati kakve će to probleme uzrokovati s obzirom na prometna zagušenja u gradovima, onečišćenje zraka, ali i na više cijene hrane.

Gradski su vrtovi prostori gdje građani sami ili uz pomoć stručnjaka stvaraju svoje zelene prostore za proizvodnju hrane, boravak i druženje, pa na taj način preuzimaju odgovornost za javni prostor u kojem svakodnevno borave, a i pridonose socijalnoj problematici, pa čak i rješavaju problema proizvodnje hrane na lokalnoj razini.

UNDP ističe kako 800 milijuna ljudi u svijetu sudjeluje u urbanoj proizvodnji hrane, od čega ih 200 milijuna uglavnom proizvodi za tržište, a ostatak uglavnom za svoje potrebe.

Najdalekosežniji je primjer Kube, gdje je 35.000 hektara gradskoga zemljišta pretvoreno u gradske vrtove, a u njima je zaposleno oko 120.000 ljudi. Gradovi na Kubi osiguravaju polovicu povrća i voća. U Dar-es-Sallamu u Tanzaniji 23 posto gradskoga zemljišta čine gradski vrtovi, koji zajedno s prigradskima, osiguravaju 90 posto povrća koje se konzumira u gradu. Prema istraživanjima, čak 44 posto stanovnika Vancouvera izjavljuje kako uzgaja povrće i voće u svojim vrtovima, dvorištima, balkonima, terasama i prozorima ili u jednom od 17 gradskih vrtova.

Wayne Roberts iz Vijeća prehrambene politike Toronta ističe kako "urbana poljoprivreda postaje nova granica javnog zdravlja" (WWI, 2007., 53). Osim izravne opskrbe zdravom hranom, gradski vrtovi imaju pozitivan učinak na osjećaj pripadanja zajednici, socijalnim kontaktima, pa čak i na smanjenje kriminalnih oblika ponašanja u kvartovima i naseljima.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

Vidimo kako urbanih vrtova u kojima se proizvodi hrana imamo širom svijeta. Nalazimo ih i u velikim i u malim gradovima, i u bogatim i u siromašnim zemljama, ondje gdje su potrebni kao nužan izvor hrane i ondje gdje imaju važnu socijalno-terapijsku funkciju. Jedno je jasno – urbani vrtovi za uspješan razvoj traže uzajamno djelovanje samih građana, koji pritiskom odozdo kreiraju potrebe za stvaranjem, te gradske uprave, koja odozgo može poduprijeti i osigurati okvir za razvoj urbanih vrtova. Bez aktivnih građana uprava može forsirati stvaranje vrtova, ali oni neće dugo trajati ili će zahtijevati velik unos energije jer nema plodne lokalne atmosfere za razvoj. Bez prijateljski nastrojene gradske uprave građani će se vrlo često naći pod pritiskom obrane zelenih prostora, čime im se smanjuje kvaliteta aktivnosti na samim vrtovima, ili će jednostavno ostati bez tih prostora.¹¹

Održivi razvoj grada ne treba brkati s pukom sadnjom cvijeća i stabala, što je često i problem u viđenju i pristupu uređenju zelenih prostora. Dapače, vrlo se često susrećemo s primjenom površnoga i neodrživoga dizajna gradskih zelenih prostora, koji se očituje u tome da zelene površine zahtijevaju čest nadzor, primjenu sintetičkih kemijskih sredstava za zaštitu i poticaj rasta te goleme količine vode, i to uglavnom pitke.¹² Možemo reći kako je cilj "urbane ekologije stvaranje, očuvanje i obnova otvorenih zelenih površina na održiv način" (Roseland, 2004.), koje služe, uz već navedene mogućnosti edukacije, i kao ogledni primjeri lokalne prirode u gradskom prostoru, edukativne škole živoga svijeta te biotopi urbane raznolikosti. Oni su i odraz lokalne klime i kulture, jer kako smo vidjeli iz primjera iz prošlosti, kasnije postaju mjesta u kojima se ogleda duh vremena nekoga prostora te postaju dio njegova identiteta.

Na tragu toga možemo izdvojiti stav Jaimea Lenera, slavnoga bivšeg gradonačelnika brazilske Curitibae, koji ju je sa svojim timom učinio jednim od najboljih mjesta za život na svijetu. On ističe kako u svakoj gradskoj politici treba biti mjesta za tri ključne kategorije: promet, održivost i identitet. Lerner smatra identitet glavnim faktorom kvalitete života jer je on sinteza odnosa između stanovnika i njihova grada. Identitet daje osjećaj pripadanja i samopoštovanja, ako su ljudi zadovoljni životom u gradu (WWI, 2007.). Nema održivoga razvoja gradova bez zadovoljnih ljudi u njima.

Ovdje možemo otvoriti danas aktualnu problematiku uređenja prostora kod nas, čijim bismo rješavanjem, jednom i zauvijek, u budućnosti otvorili prostor održivim zelenim prostorima/zonama u gradovima i cjelovitom pristupu njegovu uređenju. Tipičan primjer uništavanja identiteta nekoga grada jest smanjivanje zelenih površina i javnih prostora u gradu Zagrebu, uz povlašten status prometovanja automobilom. Na

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

to se navezalo i nestručno upravljanje gradom, uz ignoriranje osnovnih pravila i načela struke, te očit kolaps u sustavu nadzora izgradnje, pa su u posljednjih pola godine zaredali i slučajevi urušavanja kuća i čitavih ulica. Premda se Zagreb voli uspoređivati sa svojim starijim uzorom, austrijskim Bečom, u području upravljanja gradskim površinama i sustavom prometa, kreće se u suprotnom smjeru; Beč ima odlučan i ozbiljan gradski plan smanjenja upotrebe automobila na samo 25 posto ukupnoga transporta u gradu do 2010. godine. Trenutačno, gradska vlast u Zagrebu pokušava spriječiti prevlast prometa automobilima isključivo podizanjem cijene parkiranja na otvorenom i gradnjom podzemnih garaža, što je ideja koja nigdje na svijetu nije rezultirala manjom upotrebom automobila. Kada automobili izađu iz garaža, opet se nađu na ulicama, koje nisu dostatne za tako velik promet, pa se privatna vozila natječu za prostor po ulicama s javnim prijevozom.¹³ Također je sve vidljiviji i trend komercijalizacije prostora u gradu na kojima se može ostvariti najveća zarada, neovisno o tome dobivaju li ulogu osiguravanja profita nekadašnja igrališta i livade, šetališta ili prostori u samom središtu grada. Slučaj Cvjetnoga prolaza primjer je u kojem se sjedinjuje nekoliko ovih problema. Riječ je o projektu privatnog investitora kojem je grad prodao imovinu neriješenih pravno-imovinskih statusa, a na kojem će se graditi sadržaj isključivo privatne namjene bez poštivanja kulturne i arhitektonske baštine toga dijela grada. Isključivo u korist privatnog investitora, gradska vlast, uz podršku dijela struke, mijenja gradski urbanistički plan. Tim izmjenama ne samo da je dopuštena veća visina zgrade s privatnim stanovima, nego je dozvoljena i gradnja garaže za automobile, čime će se samo još više povećati prometne gužve u centru grada. Posebno je zabrinjavajuće da dok europski gradovi pored drugih programa održivog razvoja u gradovima, šire i zone bez automobila, grad Zagreb u svrhu realizacije projekta Cvjetnoga prolaza dopušta i ukidanje dijela pješačke zone u Varšavskoj ulici, jer bi ondje po projektu trebao biti ulaz u podzemnu garažu za automobile, dok bi izlaz bio u Gundulićevoj ulici. U vrijeme pisanja ovog rada, a to je kraj 2007. godine, još je uvijek neizvjesno kako će se kretati razvoj ovoga projekta, isključivo zahvaljujući brzom i javnoj reakciji civilnih inicijativa, ekoloških udruga, umjetnika i dijela kritičke struke, na čije su prosvjede i akcije na kraju reagirale i nadležne službe MZOP-UG-a i Ministarstva kulture te upozorile na brojne propuste prilikom podrške gradske vlasti projektu Cvjetni prolaz.

Drugačijeg izričaja, ali s istim predznakom i posljedicama, imamo problem u slučaju uređenja parka u gradu Vukovaru u samom središtu grada, gdje se nezdrava ovisnost pojedinaca o automobilu manifestirala na jedinstven način u Hrvatskoj, pa čak i u svijetu. To se javlja s problemima prilikom

obnove pojedinih oštećenih gradskih jezgri i gradskih tkiva, što je vrlo zahtjevan i osjetljiv proces.

Park o kojem je riječ na prvi pogled odražava slobodan perivojni stil. Sam park presijeca nekoliko poprečnih staza s jednim dječjim igralištem te klupama za odmor, ispod kojeg od stabala koja trenutačno ondje rastu. Prostor izgleda kao i bilo koji drugi zeleni prostor u gradu u koji nije uloženo mnogo energije i znanja, a ni održivi dizajn. No zloupotreba javnoga prostora ovdje je vješto zakamuflirana, pa je teško osvijestiti kako se zapravo suočavamo s gubitkom kulture uime razvoja ili obnove, za kojom ovaj grad još uvijek vapi. No, dugoročno gledano, razvoja koji je sve samo ne održiv. Pogled s višega mjesta ili iz zraka otkriva nam kako su parkovne staze izgrađene tako da tvore oblik reklamnoga znaka automobilske korporacije Mazda, koja je financirala preuređenje, točnije: obnovu u ratu devastiranoga gradskog parka. Prije devastacije u ratu taj se prostor navodi kao "perivoj zasađen između dva svjetska rata" (Potočić, 2001., 1). Prema riječima jedne od starijih stanovnica Vukovara, park je bio omeđen drvoredom, bio je funkcionalno povezan s Domom zdravlja u blizini, kao odmorište i okrepa za pacijente koji ga posjećuju, a njegove su staze i neke od površina služile u nastavi tjelesnog odgoja obližnje škole. Iz sintaktičkih postupaka kojima se ovdje artikulirala forma u krajobraznom oblikovanju vidi se i udio marketinškoga tima automobilske tvrtke.

Ulazak krupnoga kapitala na ovakav način u sam čin oblikovanja javnoga prostora te iskorištavanje slike grada, pa makar i one zračne, u reklamne svrhe svoje tvrtke i stvaranje još većega profita, ne uzimajući u obzir sve aspekte koji nose proces osmišljavanja i uređenja nekoga parka ili drugoga javnog prostora, ima dugoročne posljedice na sam grad u kojem se park nalazi i na njegove žitelje. Čak i uz donekle funkcionalan raspored staza u parku, taj naizgled domišljat čin sponzorske kuće danas nagriza sliku toga mjesta, odražava uniformnost, stvara prostor i čovjeka bez identiteta ili mu ostavlja isključivo identitet potrošačke jedinice.

Pretvaranje gradskih površina u sublimni prostor utjecaja poslovnoga sektora, bez svijesti o važnosti javnih zelenih prostora za identitet grada, odraz je koruptivne vlasti, agresivnoga biznisa i ignoriranja kritičkih tonova iz struke.

Svrhu očuvanja gradskog identiteta te pomirenja različitih interesa u uređenju prostora ima Generalni urbanistički plan, u obliku smjernica koje daje. "Zadaća preciznog "portretiranja" takva identiteta ostaje među glavnim obvezama generalnog urbanističkog plana" (Rogić, Dakić, 2000., 103). Koji bi se identiteti pritom trebali uzeti u obzir, shematski je prikazano u studiji *Grad i plan* u poglavlju "Skica razlika".¹³

Vukovarski kulturno-parkovni identitet postoji i prepo-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

znatljiv je, on je dio cjeline urbane jezgre. Njega čine povijesne parkovne cjeline od dvorca Eltz, pred starom Gimnazijom, pred Franjevačkim samostanom i dr. Tu su i povijesni drvoredi, među kojima je i rijedak primjer – četveroredni potez drvoreda u Županijskoj ulici, zatim drvored platana na ulazu u središte grada te drvored vrste *Sophora japonica*, kao najstarije vrste u gradu.

Uz jednu od najpoznatijih tvornica cipela, Borovo, izgrađeno je i radničko naselje koje je u to vrijeme zamišljeno kao "vrtni grad" – ideja avangardnoga češkog funkcionalizma.

Današnji GUP grada, koji je donesen mnogo kasnije od obnove parka, štiti sliku grada ovako: "Zaštita slike grada podrazumijeva očuvanje svih kvalitetnih i karakterističnih elemenata i dijelova što doprinose prostoru i doživljaju cjeline. Pri tome su karakteristični elementi prostora relevantni u doživljaju slike grada. To su krajolik i reljef; prisustvo vodotoka i zelenilo okoliša; tokovi povijesnih komunikacija; karakteristični potezi i mjerilo izgradnje uz komunikacije; simboli i akcenti grada i vrijedna kulturna dobra" (UZGZ, 2006., 40).

Nepoštivanje zakona, kulturne baštine, demokratskih prostora za druženje ili uživanje u prirodnijem okruženju te osnovnih načela struke možemo promatrati i na obali i otocima, u Istri i drugdje.

Izazovi uređenja zelenih prostora danas

Prostori koji nemaju jaku prepoznatljivu povijesnu vrijednost ili posebne ekološke karakteristike najčešće se ne štite zakonskim ni nekim drugim posebnim odredbama. Pritom jedinu ulogu, pa i najvažniju, ima svjestan i cjelovit pristup procesu stvaranja i uređenja novoga zelenog prostora ili preuređenja starog, osobito ako je riječ o samom središtu grada, te koji bi uključivao sve prije navedene aspekte i vrijednosti koje neki prostor u budućnosti treba sadržavati. Pritom bi riječ trebali imati građani, nevladine udruge i dio struke koji se ne želi bezuvjetno prepustiti diktatu kapitala. Upravo će na struci vezanoj za ovu problematiku, kao što su arhitekti i građevinari, planeri i dizajneri, sociolozi i društveni teoretičari, ostati najveći dio usklađivanja temeljnih načela uređenja jednoga grada. Mlade generacije krajobraznih arhitektica i arhitekata nakon završenoga studija po novom programu, čiji je cilj spojiti arhitekturu s biološkim i sociološkim znanostima te drugih struka koje surađuju s njima, očekuju izazovi kojima bi se trebao svladati i prekinuti kreacijski zastoj uređenja vanjskoga prostora i omogućio ulazak novih znanja i suradnji koji bi taj proces učinio održivim. Između ostalog, očekuje ih i izazov rješavanja problema i nejasnoća vezanih uz legislative o uređenju vanjskoga prostora, proces postavljanja jasnih odredbi kako postići ovlaštenje unutar svoje struke. Rješavanjem na-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

vedenih problema, kao i uvođenjem strukovnog ispita ili jasne strukture koji bi svima dao jednake mogućnosti da iskažu svoje znanje i sposobnost unutar struke, te potencijal za odgovoran pristup za zahtjevnije projekte u budućnosti, učinio bi da proces uređenja prostora bude manje izložen mogućnosti manipulacije, pa i korupcije na tom polju, a uklonio bi uzroke mnogih postojećih problema na području uređenja prostora, osobito zelenih prostora, u praksi.

Donatori novca za uređenje nekoga prostora trebali bi imati na umu da preuređeni prostor odražava vrijednosti zbog kojeg će jednoga dana biti možda i vrijedan dio novog identiteta grada i ujedno pridonijeti njegovoj održivosti. To bi trebala biti i prioritetna težnja i politici uređenja prostora i timu koji radi na dizajnu uređenja nekoga prostora – od arhitekta/ice, krajobraznog arhitekta/ice, urbanista/ice, perma-kulturista pa sve do financijera, kao i građanstva, koje također sudjeluje u odlučivanju o tome. Daljnje educiranje građana o mogućnostima njihova uključivanja u odlučivanje o uređenju javnoga prostora također ima važnu ulogu.

Inače ćemo se i dalje susretati s alarmantnim primjerima društvenih odnosa koji iskorištavaju trenutak oslabjelog identiteta nekoga društva i grada zbog opće apatije i nezainteresiranosti ili teških ratnih trauma i ekonomskoga siromaštva. Nije li to kršenje ljudskih prava s obzirom na javni prostor koji im može oplemeniti svakodnevni život?

Iz rada se vidi kako su zeleni prostori važan dio održivoga razvoja gradova. Ili, drugačije rečeno, gradove koji imaju više zelenih zona možemo smatrati održivijim gradovima. Razlog nije samo u brojnim prednostima koje takvi prostori daju gradu i njegovim stanovnicima, a koje smo nabrojili u radu, nego i u širokom spektru mogućnosti povezivanja s drugim važnim područjima održivoga razvoja: uštedom energije, manjom ukupnom emisijom ugljičnoga dioksida i drugih otrovnih plinova i čestica, boljim zdravljem lokalnoga stanovništva i osjećajem zadovoljstva, lokalno proizvedenom hranom i dr. U zelenim prostorima gradova isprepleću se ekološke, socijalne i ekonomske koristi održivoga razvoja.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Promišljajući problematiku uređenja vanjskoga prostora te perivojne i vrtne arhitekture novoga doba, vidi se kako će javni prostori, pa onda i zeleni javni prostori, biti poticani i realizirani uglavnom ondje gdje građani, struka, politika i investitori shvaćaju glavna načela održivoga razvoja urbanih područja. Dapače, to će biti dokaz i emocionalno-kognitivnoga razvoja određenog prostora. Enrique Peñalosa, gradonačelnik Bogote, grada od sedam milijuna stanovnika, što ga je usmjerio prema održivom razvoju efikasnim dizajnom u pro-

metu i gradskim zelenim površinama otvorenima za javnost, smatra kako su "parkovi i javni prostori važni za demokratsko društvo, jer su to jedina mjesta gdje se ljudi zaista sreću kao jednaki i kao takvi su esencijalna mjesta za fizičko i emocionalno zdravlje grada" (Girardet, 2004., 170). Za njegova mandata u gradu je uređeno ili izgrađeno 1300 parkova.

Možemo zbrojiti jednakovrijedne koristi održivoga i funkcionalnoga zelenog prostora u gradu:

– *Smanjuje troškove energije.* Dobro pozicionirana stabla osiguravaju za stambene i poslovne objekte sjenu, zaštitu od vjetrova, ublažavaju okolnu temperaturu te za 20 do 25 posto smanjuju godišnje troškove za grijanje i hlađenje.

– *Smanjuju efekt gradskoga vrućeg zraka.* Gradovi mogu biti topliji od svoje okoline čak i za nekoliko stupnjeva. Razlog su velike količine asfalta, cementa, cigli i ostalih materijala koji upijaju toplinu, ali i zbog emisije plinova koji stvaraju osjećaj staklenika. Zeleni prostori, osim onečišćenja, upijaju i sunčevu energiju, pa su prirodni klimatski uređaji i povećavaju vlažnost u zraku.

– *Smanjenje upotrebe vode.* Upotrebom lokalnih biljaka prilagođenih mikroklimatskim uvjetima možemo uštedjeti i osjetne količine vode za zalijevanje, posebno u toplijim krajevima.

– *Smanjenje ranjivosti na bujice i poplave.* Prirodne površine sklone upijanju vode manje su ranjive na poplavljanje od ravne betonske ili asfaltne površine.

– *Pokazatelj su ekološkoga zdravlja.* Gradovi s većom rasprostranjenošću zelenih površina imaju i kvalitetnije stanje ekosustava.

– *Povećanje uklanjanja otrovnih elemenata i plinova.* Stabla imaju funkciju "skladištenja" ugljičnoga dioksida i drugih plinova, a pojedine biljke mogu upijati i filtrirati čak izrazito otrovne spojeve.

– *Povećanje bioraznolikosti u gradovima.* Primjenom održivoga dizajna možemo stvoriti male oaze divljine u gradovima, koje nam mogu služiti kao mjesta za edukaciju i odmor.

– *Povećanje demokratskih prostora javne namjene.* Osim očitih ekoloških koristi, zeleni prostori osiguravaju i brojne socijalne i psihološke povlastice. Imaju ulogu prostora za igru i druženje, meditaciju i odmor, upoznavanje i zabavu.

– *Pridonose kulturi grada* stvaranjem vizualno zanimljivih i oblikovno promišljenih prostora, originalnih matrica, koji će nadahnuti korisnika i svakodnevno mu oplemenjivati životni prostor, pozivati na igru i poticati na razvoj tijela i duha; šire um i srce, otvaraju prostor parkovnoj i vrtnoj umjetnosti u budućnosti koja teži tim ciljevima.

– *Pomažu u rješavanju nekih socijalnih problema,* spajaju ljude različitih fizičkih i psihičkih mogućnosti.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

– *Mogu pomoći u otklanjanju uzroka, ali i posljedica bolesti – lječilišni perivoji.*

– *Stvaraju životnije gradove usklađene s okolinom.* Poštivanje lokalnih specifičnosti i klimatskih uvjeta omogućuje nam dašak šire gradske okoline bliže prostorima gdje živimo, radimo i krećemo se na dnevnoj razini.

– *Štede novac.* Dobro dizajnirani parkovi i vrtovi štede novac zbog manje potrošnje vode, energije i zdravstvenih troškova te veće upotrebe lokalno uzgojene hrane i cvijeća (Roseland, 2004.).

Kao socijalne skupine u društvu kojima pogoduju zeleni prostori, a posebno urbani vrtovi, možemo navesti: siromašniju populaciju, djecu zbog edukacije, starije osobe zbog aktivnosti na otvorenom, marginalizirane skupine zbog stvaranja zanimljivih i kreativnih sadržaja, ali i širok spektar skupina zbog povećanja socijalnih kontakata. Općenito, šira javnost u gradovima s većim zelenim površinama izražava veće zadovoljstvo životom u tim gradovima.

S obzirom na njihov utjecaj na funkcioniranje i identitet grada, te s obzirom na isprepletenost i utjecaj na druge važne sektore u gradu, kao što su proizvodnja hrane, promet, potrošnja energije i drugi, možemo zaključiti kako je bez očuvanja, stvaranja i širenja zelenih zona u gradovima nemoguć održivi razvoj gradova u 21. stoljeću.

BILJEŠKE

¹ U skladu s tim javlja se i pojam metagradova, prostora gdje živi više od 20 milijuna ljudi, koji su nadišli stanje megagradova od 10 milijuna ljudi i više. Ipak, samo 4 posto svjetskoga stanovništva živi u metagradovima, a više od 53 posto svjetske urbane populacije živi u gradovima s manje od pola milijuna stanovnika.

² UN-Habitat je UN-ov program za ljudska naselja osnovan 1978. godine. Glavni mu je cilj istraživanje kvalitete života u prostorima gdje ljudi žive, kao i financiranje projekata koji povećavaju tu kvalitetu.

³ UN-Habitat istražuje stanje svjetskih *slumova* preko pet indikatora: manjak trajnih životnih prostora, manjak zadovoljavajuće kvadrature životnoga prostora u odnosu na količinu ljudi, manjak pitke vode, manjak pristupa zadovoljavajućim sanitarnim uvjetima te manjak sigurnosti. Vidjeti: UN-Habitat (2006.) *State of the World's Cities 2006./7. – The Millennium Development Goals and Urban Sustainability: 30 Years of Shaping the Habitat Agenda*, London: Earthscan.

⁴ Ovisnost o automobilima u nabavci hrane u SAD-u je uzrokovalo povećanje prometa od 40 posto od 1990. do 2001. godine. Zbog kupovine, stanovnici SAD-a godišnje naprave 584 milijarde kilometara, pri čemu proizvedu 154 milijuna metričnih tona CO².

⁵ Šišić (1991., 83) kaže: "Izgradnja i uređivanje vrta, izvedeno je primjenom geometrijskog pristupa, pri čemu treba naznačiti primjenu ravnih linija, to jest pravocrtost, kao i postavljanje uzdužnih i po-

prečnih pravaca u određeni odnos, koji počesto teži stvaranju prvog kuta, iako ne ustrajava na njemu, što odgovara elastičnijoj primjeni geometrijskog uobličavanja, karakterističnoj za dubrovačke vrtove. Tako postavljen geometrijski red u raščlambi vrtnog prostora, iako se kod dubrovačkog vrta nije isticao preciznošću, postao je oblikovnom podlogom za formiranje nasada, pa nema razloga za pretpostavku da je biljnim elementom bio negiran."

⁶ Tako izvadak iz latinskog teksta Ivana Gučetića na ploči u Trstenom iz 1502. godine kaže: "... Dičim se susjedima, no još se više ponosim vodom, zdravim podnebljem i obradom svijetloga gospodara. Evo ti, putniče, očitih tragova ljudskoga rada, gdje valjano umijeće usavršava divlju prirodu" (Šišić, 1991., 83).

⁷ Bojanić Obad Šćitaroci i Obad Šćitaroci (2004., 7) kažu: "Modernistički odnos prema dotadašnjoj gradotvornoj perivojnoj arhitekturi nije imao odviše razumijevanja za dotadašnji način promišljanja o nedjeljivosti urbanizma, arhitekture i perivojne arhitekture, pa je iz godine u godinu gradsku perivojnu arhitekturu pretvarao u gradske 'zelene' površine. Zato i nije čudno što u posljednjih pola stoljeća u Hrvatskoj nije nastao nijedan vrijedan javni gradski perivoj. Ostaje nam nada i želja da tu pogrešku ispravimo na početku 21. stoljeća".

⁸ "Umjetnost kao moćno mjesto političke akcije" – likovno djelo u kojem autorice Marija Kučan i Jasmina Čaušević problematiziraju tijelo kao produktivno mjesto razmjene s okolinom koje ne prima utjecaj "odozgo", nije objekt.

⁹ Primjeri za to su hram kraljice Hatšepsut, vrtovi Azurne obale ili vrtovi Toskane, zatim primjeri moderne arhitekture – park Citroën u Parizu, a ljubiteljima pop-arta vrtovi Marthe Schwartz.

¹⁰ Osobito su u tom pogledu važni lječilišni perivoji u Hrvatskoj, poput parka u Daruvaru uz toplice. Lječilišni perivoji bili su smješteni uz toplice ili bolničke objekte. Takvi perivoji također imaju svoje posebnosti i oblikovani su tako da pomažu u izlječenju. Danas se takvi perivoji u izgradnji bolničkih i drugih lječilišnih objekata na takav način ne grade.

¹¹ Primjerice, najveća urbana farma u SAD-u u Los Angelesu uništena je polovicom 2006. godine jer je teren kupio bogataš Ralph Horowitz. Nekoliko stotina policajaca osam je sati razbijalo otpor prosvjednika, pri čemu je uhapšeno 40 prosvjednika. Farmu nije spasila ni podrška brojnih hollywoodskih zvijezda, a dok je trajala, hranila je 350 obitelji. Farma je spojila ljude iz lokalne zajednice i dala im o-sjećaj života, pa je kriminalitet opao za 70 posto. Drugi primjer imamo u brojnim novozagrebačkim vrtovima, koji su nestali bez ikakve reakcije građana ili civilnoga društva od druge polovice '90-ih, a na njihovom su mjestu izgrađeni supermarketi, uglavnom s hranom.

¹² Kao primjer možemo navesti iskustvo jednog od autora rada koji je svjedočio prskanju cvijeća sintetičkim kemijskim sredstvima za cvijeće na Trgu maršala Tita pokraj zgrade HNK. Djelatnici *Zrinjevca* kao nadležne gradske službe za upravljanje javnim zelenim površinama imali su zaštitna odijela i maske, ali se cijeli proces "zaštite" odvijao usred radnoga dana, dok su prolaznici hodali pored njih i udisali otrovne spojeve, uz nadu da će kasnije uživati u pogledu na cvjetnjak.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

¹³ Pozitivan je primjer ulaganje grada Koprivnica u biciklističke staze, za što su dobili i europska priznanja. Također, građani Karlova sudjeluju u projektu, gdje u suradnji s nadležnim službama sade stabilna po gradu.

¹⁴ U studiji "Grad i plan", izdavača Instituta Ivo Pilar, 2000., Zagreb, autori Ivan Rogić i Slavko Dakić na str. 103, 104, 105 i 106 shematski prikazuju identitete koje bi pri uređenju grada Zagreba trebalo uzeti u obzir. Kako svaki grad ima svoje specifičnosti, što se i u studiji navodi, ovo je uistinu samo shema koja može poslužiti kao baza ili smjernice za druge gradove. U studiji se problematizira i odnos identitetnih obilježja grada kao općega dobra i identitetnih obilježja pojedinih aktera teritorijalne prakse, pa se kaže: "Lako je zamisliti aktere koji žele 'barbarizirati' grad gdje djeluju" (Rogić, Dakić, 2000., 120). Pritom govore i o identitetnim obilježjima kao predmetu istraživanja te nečem što nije monolitno i nepromjenjivo. "Budući da se ta obilježja mijenjaju i longitudinalno (kroz vrijeme) i strukturno (formalni predloži, tehnička podloga itd.), stvarni je predmet istraživanja njihova vremenitost" (Rogić, Dakić, 2000., 120).

LITERATURA

Bojanić Obad Šćitaroci, B. i Obad Šćitaroci, M. (2004.), *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću – javna perivojna arhitektura hrvatskih gradova u europskom kontekstu*, Zagreb: Šćitaroci d. o. o. i Arhitektonski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

Jacobs, J. (1985.), *Cities and the Wealth of Nations – Principles of Economic Life*, New York: Vintage Books.

Girardet, H. (2004.), *Cities People Planet*, West Sussex: Wiley-Academy.

Rogić, I., Dakić, S. (2000.), *Grad i plan*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Kučan, M., Čaušević, J. (2007.), *Umjetnost kao moćno mjesto političke akcije, likovno djelo*, Katalog za Femfest '07, Femfestkolektiv.

Kunstler, J. H. (2007.), *Finding Hope in Post-Oil Society*, <http://www.alternet.org> (23. 1. 2007.).

Ogrin, D. (2005./2006.), *Bilješke sa predavanja predmetne nastave "Teorija i razvoj oblikovanja"* – Studij uređenja krajobraza pri Agronomskom fakultetu, Zagreb.

Potočić, I. (2001.), *Vukovar*, http://www.arhitekt.hr/xsite/hr/znanost/projekti/pr_hr/parkovi/zupanije/16_vukovar/16-vuk_grad.htm

Roseland, M. (2004.), *Toward Sustainable Communities – Resources for Citizens and Their Governments*, Gabriola Islands: New Society Publishers.

Šišić, B. (1991.), *Dubrovački renesansni vrt, nastajanje i oblikovna obilježja*, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku.

UN-Habitat (2006.), *State of the World's Cities 2006/7 – The Millennium Development Goals and Urban Sustainability: 30 Years of Shaping the Habitat Agenda*, London: Earthscan.

Urbanistički zavod grada Zagreba d. o. o. (2006.), *Generalni urbanistički plan grada Vukovara – prijedlog za javnu raspravu*.

Worldwatch Institute (2007.), *State of the World 2007 – Our Urban Future*, London: Earthscan.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

The Green Hearts of Cities. The Importance of Gardens and Parks in 21st Century Urban Spaces

Marina BUTORAC
Vipa d.o.o. – Landscape Architecture, Vukovar

Dražen ŠIMLEŠA
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

The aim of this paper is to examine the importance of green spaces in the cities of the 21st century. With regard to the accumulating environmental and social problems in the cities with a continuing growth of population, green urban zones are truly becoming the most important places of urban space, the hearts of cities from which life-emanating energy is spreading into other areas. First a short survey of the history of park architecture is given and a description of the relationship of different cultures towards the importance of green spaces in creating a particular society's culture. The paper problematises also the most recent issues appearing in the sphere of designing public spaces, which are reflected in the reduction of public spaces and green areas. An attempt has also been made to present the possibilities of creating green spaces in cities and their advantages, which encourages an approach with more awareness towards the design of public and private space, and which would make the future development of our society truly sustainable.

Key words: cities, urban, sustainability, green spaces

Städte und ihre grünen Herzen. Die Bedeutung von Gärten und Parkanlagen in urbanen Bereichen

Marina BUTORAC
Vipa GmbH – Landschaftsarchitektur, Vukovar

Dražen ŠIMLEŠA
Ivo Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Das Ziel der vorliegenden Arbeit ist, die Bedeutung von Grünanlagen in den Städten des 21. Jahrhunderts zu untersuchen. Bedenkt man die sich häufenden ökologischen und sozialen Probleme, mit denen sich die wachsende Bevölkerungszahl in den Städten konfrontiert sieht, erkennt man, dass den grünen Zonen tatsächlich eine immer wichtigere Rolle im Stadtleben zufällt, dass sie zu den Herzen der Städte werden, aus denen auch andere Gebiete Lebensenergie schöpfen. Der Artikel liefert zunächst eine kurze Übersicht der Geschichte der Gartenarchitektur und

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 16 (2007),
BR. 6 (92),
STR. 1081-1101

BUTORAC, M.,
ŠIMLEŠA, D.:
ZELENA SRCA...

beschreibt, welche Bedeutung verschiedene Kulturen der Einrichtung von Grünanlagen beimaßen. Des Weiteren wird von der Entwicklung der Gartenarchitektur in Kroatien die Rede sein sowie dem in der kroatischen Gesellschaft gepflegten Verhältnis zu Grünanlagen. Die Autoren problematisieren auch verschiedene allgegenwärtige Probleme, die bei der Gestaltung des öffentlichen Raums zutage treten: Dazu gehören die Verringerung öffentlicher Freiräume und Grünanlagen sowie der Einfluss von Profitdenken auf den kreativen Prozess der Gestaltung von Plätzen und Parkanlagen. Die Autoren möchten den Nutzen von Grünanlagen betonen, der darin liegt, dass er das Bewusstsein beim Herangehen an die Gestaltung öffentlicher und privater Räume schärft und so zu einer wahrhaft nachhaltigen Gesellschaftsentwicklung beiträgt.

Schlüsselbegriffe: Städte, urban, Nachhaltigkeit,
Grünflächen, Gestaltung